

Beata Cytowska
Joanna Gładyszewska-Cylulko

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Instytut Pedagogiki
Zakład Edukacji Osób z Niepełnosprawnością

Sprawozdanie z II Konferencji naukowej z cyklu: Wrocławskie Spotkania Pedagogów Specjalnych „Nic o nas bez nas” – osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości

Abstrakt

Przedstawione sprawozdanie dotyczy II Konferencji naukowej z cyklu Wrocławskie Spotkania Pedagogów Specjalnych pt. „*Nic o nas bez nas*” – osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości, która odbyła się 25 września 2017 r. w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, zaś jej inicjatorami i organizatorami byli pracownicy Zakładu Edukacji Osób z Niepełnosprawnością. W sprawozdaniu zwrócono uwagę na patronat naukowy konferencji oraz współpracę w jej organizowaniu z organizacjami pozarządowymi.

Autorki ukazały przebieg konferencji oraz wskazały najistotniejsze wątki poruszane przez jej uczestników. Odniosły się do idei i założeń konferencji, scharakteryzowały problematykę stanowiącą sedno dyskusji podejmowanych przy stołach tematycznych. Podkreślony został udział w nich osób z niepełnosprawnościami.

Na zakończenie autorki wyraziły swoją nadzieję, że konferencja przyczyni się do upowszechniania zagadnień podejmowanych w trakcie sesji plenarnych i stołów dyskusyjnych, zaś uczestniczący w niej praktycy będą dążyć do stwarzania jak najlepszych warunków do rozwoju osób z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości.

Słowa kluczowe: konferencja naukowa, osoby z niepełnosprawnościami, dorosłość, uczestnicy, organizatorzy, sesja plenarna, stoły dyskusyjne

Report from the Second Scientific Conference from the series: Wrocław Meetings of Special Pedagogues „Nothing about us without us” – people with disabilities on their way to adulthood

Abstract

The presented report concerns the Second Scientific Conference from the series „Wrocław Meetings of Special Pedagogues” entitled „*Nothing about us without us*” – people with disabilities on their way to adulthood, which took place on 25th of September 2017 at the Institute of Pedagogy of Wrocław University. It was initiated and organized

by employees of the Department of Education of People with Disabilities. The report highlights the scientific patronage of the Conference and cooperation with non-governmental organizations in its organization.

The authors show the programme of the conference and indicate the most important issues, which was discussed by its participants. They relate to the ideas and assumptions of the conference, characterize the most crucial issues raised at the discussion tables, emphasize the participation of people with disabilities there.

In conclusion, the authors express their hope that the Conference will contribute to the popularization of issues taken in plenary sessions and discussion tables and the participants will strive to create optimal conditions for the development of people with disabilities on their way to adulthood.

Keywords: scientific conference, people with disabilities, adulthood, participants, organizers, plenary session, discussion tables

25 września 2017 r. w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego odbyła się II Konferencja naukowa z cyklu: Wrocławskie Spotkania Pedagogów Specjalnych „*Nic o nas bez nas*” – osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości. Konferencja została objęta patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk i Zespołu Pedagogiki Specjalnej przy KNP PAN. Inicjatorami cyklu oraz organizatorami konferencji byli pracownicy Zakładu Edukacji Osób z Niepełnosprawnością działającego w Instytucie Pedagogiki UW. przy współpracy z: Polskim Towarzystwem Biblioterapeutycznym, Fundacją „Sensoria”, Stowarzyszeniem „Ostoja” na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami, Polską Federacją Zatrudniania Wspomagane oraz Fundacją L’arche.

W konferencji wzięli udział wybitni przedstawiciele wiodących ośrodków akademickich w Polsce – Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Uniwersytetu Zielonogórskiego, Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Akademii Pomorskiej w Słupsku, Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu. Czynny udział w konferencji brali też goście zagraniczni – z Russian Academy of Education (Moskwa, Rosja), z Siauliai University (Szawle, Litwa), z Instytut of Special Pedagogy NAU (Kijów, Ukraina). W obradach uczestniczyli również przedstawiciele instytucji i organizacji pozarządowych, którym podejmowana tematyka jest bliska. Były to osoby reprezentujące Wydział Edukacji Urzędu Miejskiego, Centrum Edukacji Nauczycielskiej, Centrum Terapii „Sensoria”, Stowarzyszenie FAON, Polską Federację Zatrudnienia Wspomagane, Stowarzyszenie Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem”, Stowarzyszenie „OSTOJA” na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami, Centrum Autyzmu

i Całościowych Zaburzeń Rozwoju, Dolnośląski Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 13 dla Niewidomych i Słabowidzących. Zgodnie z hasłem konferencji – „nic o nas bez nas” – w obradach brały udział także osoby z niepełnosprawnościami związane ze Stowarzyszeniem Ostoja, Fundacją L’arche oraz Dolnośląskim Specjalnym Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym Nr 13 dla Niewidomych i Słabowidzących.

Zaproszonych gości powitali: Prorektor ds. nauczania, prof. dr hab. Ryszard Cach oraz kierownik Zakładu Edukacji Osób z Niepełnosprawnością, dr hab. Beata Cytowska, prof. UWr., którzy w swoich wypowiedziach zwrócili uwagę na myśl przewodnią konferencji, podkreślając znaczenie podejmowanej problematyki w procesie integracji środowiska naukowego, przedstawiciele instytucji edukacyjnych oraz organizacji wspierających osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziny. Przewodnicząca komitetu organizacyjnego konferencji zapowiedziała, że refleksji naukowej poddawane zostaną pojęcia związane z dorosłością, między innymi takie jak: samodzielność, samostanowienie, autonomia czy emancypacja, w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami. Kontynuując swoją wypowiedź, stwierdziła, iż w niektórych obszarach rozumienia dorosłości osób z niepełnosprawnościami dokonały się pożądane przeobrażenia, jednak pozostałe zdają się być wciąż odporne na zmianę i tkwią nadal w poprzednich paradygmatach pedagogiki specjalnej. Potrzebę wnikliwego przyjrzenia się różnym sferom dotyczącym dorosłości osób z niepełnosprawnościami głoszą naukowcy, specjaliści, rodzice. Zdecydowanie rzadziej natomiast głos zabierają najbardziej zainteresowani – osoby z niepełnosprawnościami. Dlatego podczas Spotkań – zaznaczyła Beata Cytowska – będą zaproszeni do dyskusji wszyscy, którym bliska jest kwestia będąca tematem konferencji.

W programie ramowym przewidziano trzy sesje plenarne oraz sekcje dyskusyjne przy sześciu stołach tematycznych.

W pierwszej sesji plenarnej – pod przewodnictwem dr. hab. Marcina Wlazło, prof. US oraz dr hab. Beaty Cytowskiej, prof. UWr. – wykład otwierający przedstawiła prof. dr hab. Marzenna Zaorska z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Autorka ukazała w nim bariery i utrudnienia, które mogą stanąć na drodze ku dorosłości osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi (niewidomych, niedosłyszących, niesłyszących, głuchoniewidomych). Zwróciła uwagę na ich konsekwencje w życiu jednostki oraz znaczenie w organizowaniu wsparcia dla poszczególnych osób i grup. Kolejne referaty wygłosiły: prof. dr hab. Aniela Korzon z Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu (*O potrzebach seniorów z niepełnosprawnością*), dr prof. Nataliya Karpova z Russian Academy of Education w Moskwie (*Mixed-age group family logopsychotherapy as an incentive to get older*) oraz prof. dr hab. Iwona Chrzanowska z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (*Edukacja włączająca – bariera czy szansa przygotowania osób z niepełnosprawnością do realizacji ról społecznych w dorosłości*). Choć poruszaną problematykę można uznać za bardzo zróżnicowaną, to jednak zagadnieniem łączącym poszczególne wypowiedzi były potrzeby osób z niepełnosprawnościami wynikające

z procesu starzenia, utrudnionej komunikacji (jąkanie) oraz przygotowania do pełnienia dorosłych ról w przyszłości, któremu powinna sprzyjać edukacja włączająca.

Druga sesja plenarna, której przewodniczyły prof. dr hab. Iwona Chrzanowska i dr hab. Grażyna Gunia, prof. UP (Kraków), poświęcona została zagadnieniom przygotowania osób z niepełnosprawnościami do pełnienia różnych ról społecznych. Dr hab. Teresa Żółkowska prof. US ze Szczecina (*Kilka refleksji na temat ról społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną*) oraz dr hab. Danuta Wolska, prof. UP z Krakowa (*Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w obliczu śmierci i umiarnia*) odniosły wspomnianą tematykę do osób z niepełnosprawnością intelektualną, zaś dr hab. Grażyna Dryżałowska, prof. UW (Warszawa) ukazała problematykę wchodzenia osób niesłyszących w dorosłe role (*Dorosłość w Cieniu Głuchoty*). Na zakończenie dr hab. Tadeusz Pietras, prof. UM (Łódź) wskazał znaczenie autostygmatyzacji osób chorych na schizofrenię w konstruowaniu własnej narracji życiowej.

Po przerwie rozpoczęły się obrady w sekcjach. Miały one charakter stołów dyskusyjnych, w których oprócz wystąpień poszczególnych prelegentów toczyły się dyskusje z udziałem przedstawicieli świata nauki, pedagogów – praktyków wspierających osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości oraz samych osób z niepełnosprawnościami – podmiotów dyskusji.

Dyskusja przy pierwszym stole poświęcona została tematyce relacji, partnerstwa i seksualności osób z niepełnosprawnościami; jej moderatorami byli: dr hab. Dorota Podgórska-Jachnik, prof. UKW (Bydgoszcz), dr Piotr Plichta z Uniwersytetu Wrocławskiego i mgr Piotr Piechaczyk (psycholog, trener pracy). Wykład otwierający dyskusję wygłosił dr hab. Remigiusz Kijak, prof. UP (Kraków), zwracając uwagę na trudne w odbiorze społecznym przestrzenie życia dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Przytoczył wyniki badań dotyczące seksualności, partnerstwa i rodzicielstwa wspomnianej grupy społecznej. Wątki dotyczące seksualności kontynuowała mgr Anna Bernacka z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (*Spoteczne podejście do seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną*), zaś dr Iwona Banach z Uniwersytetu Zielonogórskiego odniosła się do społecznej percepcji niepełnosprawności kobiet. Z kolei dr Magdalena Olempska-Wysocka z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu poruszyła zupełnie inną kwestię, a mianowicie podkreśliła znaczenie komunikacji w rodzinie osób z uszkodzonym słuchem jako najistotniejszego aspektu budowania relacji bliskości i partnerstwa. Ważne miejsce podczas obrad tego stołu zajęła dyskusja z udziałem zaproszonych gości – trzech kobiet z niepełnosprawnością intelektualną, które w trakcie wypowiedzi czy odpowiedzi na pytania stawiane przez moderatorów odniosły się do swoich doświadczeń.

Drugi stół dyskusyjny poświęcony był jakości życia osób z niepełnosprawnościami w odbiorze indywidualnym i społecznym, moderowali go: dr hab. Marcin Wlazło, prof. US (Szczecin), dr Jolanta Lipińska-Lokś z Uniwersytetu Wrocławskiego i mgr Aneta Wawrzyniak (pedagog specjalny, kierownik WTZ w Środzie Śląskiej).

Dr hab. Marcin Wlazło, prof. US rozpoczął obrady wykładem pt. *Medialne dyskursy niepełnosprawności i starości – wybrane aspekty*. Poruszone przez autora społeczne odczytanie toczącego się w mediach dyskursu na temat nieatrakcyjnych wizualnie stanów człowieka (starość i niepełnosprawność) zostały poszerzone w kolejnych prezentacjach o indywidualne doświadczenia jednostek z różnymi niepełnosprawnościami. Większość wypowiadających analizowała zagadnienia jakości życia z perspektywy osób z niepełnosprawnością intelektualną, głównie w stopniu głębszym: *Jakości życia osób z niepełnosprawnościami* (dr Jolanta Lipińska-Lokś), *Doświadczenia dorosłości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną – głos badanych* (dr Monika Skura i dr Monika Gromadzka z Uniwersytetu Warszawskiego), *Wymiary samodzielności dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną* (dr Iwona Konieczna z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie). Współcześnie pedagogika specjalna grupie osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną poświęca szczególną uwagę, głównie ze względu na niedoceniając ich potencjału przy słabszej możliwości nacisku na respektowanie należnych im praw.

Kolejne wystąpienia dotyczyły odrębnych tematów, jednak konsekwentnie ukazujących różne wymiary jakości życia: z perspektywy rozwoju teorii umysłu (osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu – wystąpienie dr Barbary Winczury z Uniwersytetu Wrocławskiego), w ujęciu satysfakcji z osiągniętych zadań rozwojowych (w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością ruchową – zaprezentowała mgr Grażyna Aondo-Akaa z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) oraz w powiązaniu ze skutecznym zatrudnieniem (w kontekście zatrudniania wspomaganego – prelegentem był mgr Wojciech Świechowski ze Stowarzyszenia (FAON). Bezpośrednio po zakończeniu prezentacji nastąpiła dyskusja z udziałem referentów, uczestników biernych tej sesji, a także młodych ludzi z Warsztatu Terapii Zajęciowej w Środzie Śląskiej, którzy włączali się do rozmowy, prezentując swój punkt widzenia odnośnie do poruszanej tematyki.

Trzeci stół dyskusyjny dotyczył wsparcia instytucjonalnego i społecznego osób z niepełnosprawnościami. Obrady były moderowane przez dr hab. Danutę Wolską, prof. UP, dr Barbarę Winczurę i mgr Annę Szemplińską (bibliotekarkę – kustosza z biblioteki Instytutu Psychologii). Sesja rozpoczęła się wykładem dr hab. Marioli Wolan-Nowakowskiej, prof. APS (Warszawa) reprezentującą Polską Federację Zatrudnienia Wspomaganego (przygotowanym wraz z mgr Moniką Zakrzewską z Polskiej Federacji Zatrudnienia Wspomaganego) pt. *Rola publicznych służb zatrudnienia w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Aktywizacja zawodowa tej grupy uważana jest obecnie za wyzwanie dla polityki społecznej i polityki zatrudnienia w naszym kraju. Pomimo licznych projektów dotyczących zatrudnienia wspomaganego i akcji popularyzujących aktywność zawodową osób z niepełnosprawnością intelektualną, wciąż brakuje rozwiązań systemowych regulujących zatrudnienie z udziałem trenera pracy dla osób, które wymagają czasowego wsparcia w miejscu zatrudnienia. Problematykę jedna z autorek kontynuowała

w kolejnym referacie pod tytułem *Urząd pracy dostępny dla osób z niepełnosprawnością intelektualną – model naturalnej asystentury*. Następne wystąpienia miały charakter doniesień z praktyki. Wygłoszone zostały przez praktyków działających w organizacjach i instytucjach wspierających osoby z różnymi niepełnosprawnościami (mgr Elwira Grzelecka z Uniwersytetu Zielonogórskiego *Fundacja „Szansa dla Niewidomych” – od działań makro- do mikrospołecznych*, mgr Katarzyna Stein-Szała ze Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” w Zielonej Górze *Osoby ze spektrum autyzmu w drodze ku dorosłości, na podstawie działań i doświadczeń Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” w Zielonej Górze* oraz mgr Regina Korzeniowska ze SOSW w Szprotawie i Uniwersytetu Zielonogórskiego *Wsparcie środowiska wobec dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną*). Podobnie jak w obradach poprzednich stołów, tak i tu ważne miejsce zajmowała dyskusja z udziałem uczestników konferencji oraz gości – mieszkańców DPS prowadzonego przez Fundację L’Arche.

Odbywające się w ramach czwartego stołu dyskusyjnego obrady dotyczyły edukacji osób z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości. Moderowaniem obrad zajęły się dr hab. Grażyna Gunia, prof. UP i dr Joanna Gładyszewska-Cylulko z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwsza z moderatorek wygłosiła wykład wprowadzający pt. *Postrzeganie przestrzeni psychospołecznej przez studentów z niepełnosprawnością wzroku*, ukazując znaczenie zasobów tworzących przestrzeń akademicką w odniesieniu do studentów niewidomych i słabowidzących.

Kolejni prelegenci odnieśli się do różnych aspektów edukacji młodzieży ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi wynikającymi z ich niepełnosprawności. W ich gronie znaleźli się: dr Laima Tomeniene i dr Rita Meliene z Siauliai University (*Developing lifelong learning perspectives for students with special educational needs in special schools (research statement)*), dr Paweł Cylulko z Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu (*Dziecięce instrumenty perkusyjne we wspieraniu młodzieży z niepełnosprawnościami w drodze do dorosłości. Aspekty edukacyjno-rehabilitacyjne*), dr Edyta Nieduziak z Uniwersytetu Wrocławskiego i Centrum Edukacji Nauczycielskiej (*Realizacja zadań otoczenia społecznego we wspieraniu możliwości edukacyjnych i tworzeniu perspektyw wobec osób ze złożoną niepełnosprawnością na przykładzie studium przypadku Anny K.*), a także dr Tamara Cierpiałowska z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (*Biografie osób podwójnie wyjątkowych jako materiał edukacyjny skuteczny w drodze ku dorosłości*), dr Agnieszka Drzazga z Uniwersytetu Wrocławskiego (*Edukacja osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną ku dorosłości – refleksje nauczyciela*) oraz dr Joanna Gładyszewska-Cylulko (*Zasoby osobiste i ich doskonalenie na edukacyjnej drodze ku dorosłości osób z niepełnosprawnością wzrokową*). W wystąpieniach poruszane zostały zróżnicowane wątki, większość dotyczyła wąskiej, uszczegółowionej problematyki, co wskazuje na wnikliwość naukowo-badawczą prelegentów. Po ich wystąpieniach nastąpiła dyskusja, w której, podobnie jak w wyżej opisywanych sesjach, brali udział przedstawiciele

świata nauki, pedagodzy-praktycy i młodzi dorośli z niepełnosprawnościami – tym razem byli to uczniowie i absolwenci Dolnośląskiego Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego Nr 13 dla Niewidomych i Słabowidzących we Wrocławiu.

Piąty stół dyskusyjny zorganizowany został pod hasłem *Blaski i cienie codziennego życia osób z niepełnosprawnościami*. Jego moderatorami były dr hab. Jolanta Baran, prof. UP (Kraków), dr Agnieszka Jędrzejowska z Uniwersytetu Wrocławskiego i mgr Paula Bagińska (z Fundacji Sensoria). Wykład otwierający nosił tytuł *Mój dorosły syn, moja dorosła córka – refleksje matek dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim*, a jego autorkami były dr hab. Barbara Marcinkowska, prof. APS (Warszawa) i dr Diana Aksamit z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Intymny i wzruszający ton indywidualnych refleksji matek obciążonych trudnym, a jednak satysfakcjonującym macierzyństwem, był widoczny również w kolejnych wystąpieniach *Pozytywne i negatywne wsparcie dla dorosłej osoby tracącej wzrok* dr Kornelii Czerwińskiej z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, *Samotna dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną* dr Ireny Ramik-Mażewskiej z Uniwersytetu Szczecińskiego, *Nasza (nie)moc wobec autyzmu – kilka refleksji* dr. Andrzeja Wolskiego z SOSW pn. Centrum Autyzmu i Całościowych Zaburzeń Rozwoju w Krakowie oraz *Nieprzetarty szlak – przyjaźń, przygoda, odkrywanie własnych możliwości* mgr Pauli Bagińskiej. Pozostałe prezentacje dotyczyły barier i utrudnień: na drodze ku dorosłemu życiu osób z implantami ślimakowymi na Ukrainie (dr Władimira Szewczenko z Instytutu Pedagogiki Specjalnej NAU) oraz w dostępie do informacji adolescentów z niepełnosprawnością wzroku (dr Małgorzaty Paplińskiej, Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie). Również ten stół dyskusyjny zakończył się wzajemnym dzieleniem się swoimi refleksjami dotyczącymi podejmowanej tematyki. Gośćmi podczas jego obrad byli uczestnicy Młodzieżowego Centrum Terapeutycznego prowadzonego przez Stowarzyszenie Ostoja.

Ostatni ze stołów dyskusyjnych dotyczył możliwości wykorzystania biblioterapii jako formy wsparcia osób z niepełnosprawnościami. Jego moderowanie stało się udziałem dr hab. Bernadety Szczupał, prof. UW, mgr. Kiriakosa Chatzipentidisa z Uniwersytetu Wrocławskiego i mgr Alicji Bery z Fundacji Sensoria. Wykład otwierający został wygłoszony przez pierwszą z wymienionych moderatorek, jego tytuł brzmiał *Miejsce literatury i biblioterapii w przestrzeni terapeutycznej dorosłych osób z niepełnosprawnościami* i stanowił doskonale wprowadzenie w problematykę kontynuowaną przez pozostałych prelegentów: dr Alenę Goltzitskaya z Russian Academy of Education (*Bibliotherapeutic work with stuttering adults and their families in the family group logopsychotherapy*), dr. Wiktora Czernianin i mgr. Kiriakosa Chatzipentidis z Uniwersytetu Wrocławskiego (*Dorośle osoby z niepełnosprawnością jako twórcy literaccy*), dr Anitę Stefańską z WPA w Kaliszu i UAM w Poznaniu (*Teatroterapia w funkcji wspomagania dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w refleksji nad życiem*), mgr Alicję

Berę z Fundacji Sensoria we Wrocławiu (*Biblioterapeutyczne spotkania w Sali Doświadczania Świata (ŚDS) jako możliwość ekspresji własnych zainteresowań na drodze partnerskiej relacji*) oraz mgr. Kiriakosa Chatzipentidis z Uniwersytetu Wrocławskiego (*Biblioterapia reminiscencyjna w Domach Pomocy Społecznej (DPS)*). Wypowiadający się ukazali różnorodne zastosowanie biblioterapii (i jej odmian) w procesie wspierania osób z różnymi trudnościami (jąkanie się, niepełnosprawność intelektualna i inne oraz wiek senioralny), w odmiennych sytuacjach i miejscach (SDŚ i DPS). W dyskusji, która nastąpiła po wygłoszonych referatach brali udział wszyscy obecni na sali, także zaproszeni goście.

Po krótkiej przerwie rozpoczęła się ostatnia, trzecia w kolejności, sesja plenarna. Przewodniczenie objęły w niej dr hab. Grażyna Dryżałowska, prof. UW oraz dr hab. Danuta Wolska, prof. UP w Krakowie. Pierwsze z wystąpień dotyczyło praw prokreacyjnych osób z niepełnosprawnością w kontekście ich emancypacji, w którym dr hab. Dorota Podgórska-Jachnik, prof. UKW (Bydgoszcz) podjęła tematykę podwójnie ważną i aktualną. Z jednej strony upomnienie się o prawo do prokreacji osób z niepełnosprawnościami, które bywa wartościowane i choć stanowi o podejmowaniu decyzji przez osoby z niepełnosprawnościami, to jednak w praktyce ich zdanie bywa ignorowane. Z drugiej strony jest to jedno z podstawowych praw otwierających drogę do emancypacji środowisk osób z niepełnosprawnościami.

Tytuł kolejnego wystąpienia brzmiał „*Nic o nas bez nas*” – *polityczny, kulturowy i społeczny wymiar ruchu praw osób z niepełnosprawnościami*, a jego autorką była dr hab. Edyta Zierkiewicz, prof. UW (Wrocław). Prelegentka wskazała korzenie motta przewodniego konferencji oraz jego wielowymiarowość.

Obrady zakończyło wystąpienie dr hab. Beaty Cytowskiej, prof. UW. – *Je-stem dorosła/dorosły – perspektywa badanych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, które autorka zamknęła konstatacją, że osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną kreują dorosłość na podstawie wzorów osobowych typowych dla kultury, w której są socjalizowani. Ponieważ osoby te łatwo ulegają autorytetom, więc od postaw znaczących Innych zależy, jak będą przygotowywani do dorosłości i jak będzie ten proces przebiegał.

Podsumowując wypowiedzi badaczy, naukowców, praktyków i samych osób z niepełnosprawnościami, trudno nie zauważyć, że współcześnie wchodzenie w dorosłość każdego człowieka wiąże się z niepewnością i przypadkowością. Poniowoczesna dorosłość jest niespójna, fragmentaryczna, trudna do zaplanowania, obciążona obawami. Bywa odraczana przez jednostkę, a w przypadku osób z niepełnosprawnością, a szczególnie intelektualną – opóźniana przez ich bliskich. Wsparcie dla poszczególnych jednostek, jak i grup, w drodze ku dorosłości powinno polegać przede wszystkim na stwarzaniu im możliwości rozwoju.

Organizatorzy konferencji wyrazili nadzieję, że toczące się obrady i dyskusje przyczyniły się do upowszechnienia tej koncepcji.